

Функційно-стилістичне навантаження порівняльних конструкцій у творах Надійки Гербіш

О. М. Донік

Кафедра українського мовознавства і прикладної лінгвістики, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
Corresponding author. E-mail kvitkao@ukr.net

Paper received 27.01.18; Revised 03.01.18; Accepted for publication 05.01.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-PH2018-150VI43-04>

Анотація. Статтю присвячено дослідженню функційно-стилістичного навантаження порівняльних конструкцій у творах Надійки Гербіш. У контексті лінгвостилістики обґрунтовано розуміння порівняння як вислову, у якому уявлення про зображуваний предмет конкретизоване через зіставлення його з іншим предметом, таким, що містить у собі необхідні ознаки в більш концентрованому вияві. Окреслено діапазон репрезентованих зіставлювальних понять, продемонстровано оцінне та характерологічне значення порівняльних одиниць. Акцентовано на тому, що порівняльні конструкції як один із засобів вираження авторської модальності дають змогу відтворити емоційний і психічний стан героя за певних обставин, описати природу, приміщення, бакалійні вироби та ін. Зафіксовані порівняльні конструкції-фразеологізми засвідчують багатство мови письменниці та її майстерність у відображенні українського колориту.

Ключові слова: порівняння, порівняльна конструкція, функційно-стилістичне навантаження, порівняльні сполучники, Надійка Гербіш.

Постановка проблеми. У дослідженнях природи феномену порівняння, як і його лінгвістичного статусу, є надзвичайно багато суперечностей і різнотлумачень, що зумовлено об'єктивною складністю цього мовного явища. Особливо дискусійні думки вчених про лінгвальний статус порівняльних конструкцій, з'ясування синтаксичної природи та специфіки семантико-синтаксичного функціонування формальних показників порівняльних відношень – порівняльних сполучників, стилістичний потенціал порівняльних одиниць тощо. Залишаються невисвітленими деякі питання, пов'язані з вивченням особливостей функціонування порівняльних конструкцій у художньому дискурсі, що й зумовлює **актуальність** нашого наукового пошуку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній лінгвістиці запропоновано різні підходи до вивчення порівняння, установа його лінгвальної та нелінгвальної суті. Погляди науковців на структуру, семантику й функції порівняльних конструкцій не завжди узгоджені й нерідко суперечать один одному, що свідчить про відсутність загальноприйнятої концепції порівняння.

В україністиці означена проблема має потужну дослідницьку запотребованість, а саме: складнопідрядні порівняльні речення зі сполучним елементом як проаналізовані в дисертації М. І. Вихристюк [1]; комплексний опис сполучників сучасної української мови, зокрема й порівняльних засобів, представлений у Граматичному словникові та в монографії К. Г. Городенської [3; 4]; формально-граматичній природі порівняльних конструкцій присвячена монографія І. К. Кучеренка [8]; структурно-семантичний опис складнопідрядних порівняльних речень зроблено в дисертації М. С. Заборної [7]; типи складнопідрядних речень із підрядними прикомпаративними, уведені сполучником *ніж* / *як* (у значенні *ніж*), проаналізовані В. Г. Мараховською [9]; функційно-семантичний опис категорії порівняння представлений у дисертації Н. П. Шаповалової [14]; порівняльні конструкції в межах простого речення проаналізовані Л. В. Прокопчук [12]; порівняння як стилістичний компонент художнього тексту було об'єктом уваги Г. Я. Довженко [5; 6] та Л. В. Голоюх [2]; синкретичні

порівняльні конструкції потрапили в поле зору Л. В. Шитик [15] та ін. Попри це проблема аналізу категорії порівняння остаточно не розв'язана, оскільки на кожному етапі наукового пізнання з'являються нові аспекти її опису.

Мета статті полягає в дослідженні функційно-стилістичного навантаження порівняльних конструкцій у творах Надійки Гербіш «Теплі історії до кави», «Теплі історії до шоколаду», «Теплі історії про дива коханих і рідних» та «Художниця».

Виклад основного матеріалу дослідження. У контексті лінгвостилістики кваліфікують порівняння як вислів, у якому уявлення про зображуваний предмет конкретизоване через зіставлення його з іншим предметом, таким, що містить у собі необхідні для конкретизації уявлення ознаки в більш концентрованому вияві, тобто порівняння – це тропеїчна фігура, у якій мовне зображення особи, предмета, явища чи дії передано через найхарактерніші ознаки, що органічно властиві іншим [10, с. 259].

У романі «Теплі історії про дива коханих і рідних» Надійка Гербіш уживає порівняльні конструкції, що вказують на подібність об'єкта зображення та зображуваного за їхніми характерними ознаками, напр.: *Казковий сивий ліс із височенними ялинами, м'яка, наче килим, трава під ногами*. Характерна ознака трави – м'якість – робить її схожою на килим, а порівняльні відношення в цьому випадку виражені за допомогою порівняльного сполучника *наче*. У реченні *Звук тертки, об яку її [каву] натирають, аби насипати у філіжанку, наче скрипка, співає мелодію насолоди* авторка зображує звук тертки, такий ніжний і приємний, що нагадує звучання скрипки, і використовує порівняльний сполучник *наче*.

Про місце порівнянь і важливість їх у стилістичній системі мови можна судити зі слів О. О. Потебні: «Сам процес пізнання є процес порівняння» [11, с. 255]. За допомогою стилістичного прийому порівняння не лише фіксують елементи картини світу, подібно до інших мовних одиниць, а й демонструють їх формування.

Порівняння є динамічною моделлю й гнучким способом репрезентації змісту, а тому воно покладене в основу багатьох образних засобів мови. Це синкрети-

чне явище, оскільки перебуває на межі між тропеїчними і нетропеїчними стилістичними прийомами й виконує дві основні стилістичні функції – пізнання (когнітивну) та впливу (прагматичну).

Зіставлення різних предметів завжди передбачає наявність чийогось погляду, тобто порівняння містить думку, оцінку конкретної особи. Воно нерозривно пов'язане з ціннісною картиною світу, а його аналіз дає змогу виявити місце тих чи тих об'єктів у мовній картині світу. Індивідуальний досвід людини тісно пов'язаний з уявленням про «добро» і «зло», «погане» і «добре», «гарне» і «погане», що вводить у змістову структуру компаративної конструкції такі компоненти, як оцінність, експресивність, емоційність [13].

У творах Надійки Гербіш порівняльні конструкції виконують низку своєрідних стилістичних функцій. Насамперед вони є важливим характерологічним засобом, напр.: *Вона [бабуся] вже не говорила чітко, як тоді, коли кликала мене; вона шамкала, шипіла, наче змія, і щойно я з переляку зачепився штаниною за кілок, покликкала злодія.* (конструкція **наче змія** вказує на схожість бабусі зі змією за наявністю характерної риси – шипіння); *Велике місто виглядало з-за котрогось мальовничого пагорба, і Віра якось підсвідомо згорталася в клубочок, затуляла краще шию шарфиком і виставляла голочки, наче їжачок* (порівняння вказує на непростий характер дівчини); *Він не схожий на велетня, але коло нього так невимовно затишно, неначе він собою може затулити всі вітри світу* (порівняльна конструкція описово називає рису характеру героя – доброту); *І він винувато всміхнеться, ніби хлопчак.* (авторка акцентує на сором'язливості героя).

Порівняльні конструкції дають змогу відтворити емоційний і психічний стан героя за певних обставин, напр.: *Здається, що душа обвуглюється та чорніє, а з ним мені нестерпно, наче шхуна тоне у штормових хвилях;* *Дмитро підняв очі на Неждану, і вона, немов несамовита, кинулася на нього* (порівняльні конструкції **наче шхуна тоне у штормових хвилях** та **немов несамовита** вказують на емоційне напруження героїні); *У нього сиве волосся, сіро-блакитні, ніби вицвілі, очі й м'яка, трохи втомлена, усмішка* (у формі порівняння описано світлий колір очей); *...Агнесі хотілося підстрибувати від радості, але вона лише дріботіла маленькими ритмічними крочками, уявляючи, наче танцює вальс* (порівняльна конструкція вказує на емоційно-піднесений стан дівчини); *Якийсь дивний трепет відчула всередині. Подібно до того, як юна діва дізнається про те, що її запрошено на перше побачення* (зображено стан ейфорії, збудження дівчини); *Хлопця, високого, худорлявого блондина, який зупинився, наче вкопаний, спостерігаючи за цим беззахисним маленьким створінням...* (порівняння засвідчує, що хлопець переживає сильні емоції, які не дають йому змоги навіть поворухнутися); *У такі моменти хочеться щемливо затупати ногами й вимагати, вимагати, наче мала дитина біля магазину іграшок* (порівняльна конструкція є виразником психічного стану героя, що нагадує поведінку дитини, коли вона дуже хоче щось отримати); *– Тато приїхав... – і її слабенький голосок погас десь у грудях, придушений тремтінням, що пробігло тілом, ніби*

електричний струм (порівняння **ніби електричний струм** передає сильне емоційне збудження героїні).

Надійка Гербіш активно послуговується порівняльними конструкціями для створення різних описів, напр.: *Весело всміхаючись, вони утрамбувалися до нього в салон, немов івасі до консервної банки, і попросили відвезти їх у центр; Вона зотліла, наче жовта церковна свічка, згоріла, як іскра, що летить догори і губиться десь у просторі, стає нічим, зникає, розтворюється у абсурдності життя; Ці найболочіші згадки, неначе ножем, крять зсередины; ...Мабуть, не варто шкодувати об'ємів, адже руки, наче крила, дані нам для цього; Ця метушня дуже контрастує з тихою музикою, що лунає, й аскетичним обличчям дервіша, який крутиться довкола й довкола, немов дзига; За вікном були жовті ліхтарі чужих міст і містечок – як оті круглі повітряні кулі, припнуті до міських алей – і волога бруківка, що миготіла, наче старе кіно із затертої трохи плівки.*

Серед описових конструкцій трапляються описи приміщення, напр.: *Я аж тепер зауважую, які низенькі тут столики й стільчики – немов у дитячому садочку.*

Вдало письменниця використовує порівняння для опису бакалійних виробів, напр.: *...Пухка пінка, наче хмаринки із запахом гіркового шоколаду, гіркувато-солодка кава з яблучним струделем смакували чудово; Вона пекла кекси й торти, пляцки й пиріжки, всі неодмінно прикрашаючи, неначе то були дебютантки на королівському балу, а не просто солодоці; Напій смакує, наче музика зі східними прянощами.*

За допомогою порівняльних конструкцій письменниця майстерно описує природу, напр.: *Так, осінь уже встигла непомітно підкрастися зі своїми барвами, з вітром і ранніми заморозками, що срібною сивиною вкривали втомлені трави, з танцями листків, які зривалися, випурхували з дерев, мов налякані багрянні метелики, та ось із такими сонячно-дошовими ранками; А був ще ж дощик тихенький-тихенький, теплий, як весняне сонечко, падав просто з неба і неначе вибачався за кожну зронену на нас краплинку, а колось прийшов дощик-забіяка і понадламував мамині улюблені хризантеми, пошурхотів листочками, подув у труби та ще курей полякав – і побіг куди знав; Над нами висіло добре й щире небо, хвилі, немов білі баранці, буцали берег, про щось кричали чайки в височині; Але як же чудово, коли все таке білосніжне, ніби вкрите збитими вершиками! Сніг, наче біле полотно, на якому уява вимальовує свої казки.*

У своїх творах письменниця репрезентує порівняльні конструкції, що містять фразеологічні одиниці, напр.: *Рушник і десять доларів – такі краще, ніж дірка від бублика; Неждана драгувалася, як людина, яка ніяк не може згадати потрібне їй слово, те, що тільки-но крутилося на язичі, а потім ніби з водою стекло.* Різноманіттям цих порівняльних конструкцій авторка демонструє багатство української мови.

Виразне оцінне й експресивне значення мають й інші порівняння: *Мілана потягнулася до смішного, круглого й жовтого, наче курчатко, годинника й натиснула на кнопку, а тоді швидко сховала назад руку під теплу ковдру, зручно вмостила й збиралася знову заснути...; Твій погляд увірвався, наче різко*

відсічений ножем; Коли дві руки надійно, ніжно, тепло й щиро, наче крильми, охоплюють тебе. Такі й подібні порівняльні конструкції мають оцінне значення й образно передають думки та емоції авторки чи героїв творів у певних ситуаціях.

Отже, у текстах романів Надійки Гербіш порівняльні конструкції репрезентують широкий діапазон зіставлюваних понять і демонструють оцінне та характерологічне значення. Використовуючи різні за семантикою й структурою порівняльні одиниці як один із засобів вираження авторської модальності, письменниця яскраво відтворює події, зображує предмети і явища. Порівняльні конструкції дають змогу чітко й

недвозначно окреслити характери персонажів, вони лежать в основі багатьох описів (особливо колоритними й непересічними є портрети героїв, описи природи, приміщень, бакалійних виробів), відображають емоційний та психічний стан героїв. Численними є порівняльні конструкції-фразеологізми, що засвідчують багатство мови письменниці та її майстерність у відображенні українського колориту. Загалом окреслена проблема прогнозує широкий спектр дослідження порівняльних конструкцій у проекції на інші функційні та індивідуальні стилі, що й уможливило перспективу подальших наукових пошуків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Выхристюк М. И. Сложноподчиненные предложения с соединительным элементом «як» в современном украинском литературном языке (дополнительные, обстоятельственные, взаимопридаточные предложения): автореф. дис. на соискание учёной степени канд. филол. наук: спец. 10.02.01 «Украинский язык» / М. И. Выхристюк; Львовский ун-т. – Львов, 1963. – 20 с.
2. Голоюх Л. В. Порівняння як структурно-стилістичний компонент художнього тексту (на матеріалі сучасної української історичної прози): дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л. В. Голоюх; НАН України; Інститут укр. мови. – К.: Наук. думка, 1996. – 225 с.
3. Городенська К. Г. Граматичний словник української мови: Сполучники. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2007. – 340 с.
4. Городенська К. Г. Сполучники української літературної мови: монографія / К. Г. Городенська. – К.: Інститут української мови; Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – 208 с.
5. Довженко Г. Я. Неповні підрядні речення і другорядні члени речення, виражені порівняльними конструкціями / Г. Я. Довженко // Українська мова і література в школі. – 1973. – № 6. – С. 31–35.
6. Довженко Г. Я. Порівняння у простому реченні сучасної української мови / Г. Я. Довженко // Синтаксична будова української мови. – К.: Наук. думка, 1968. – С. 52–68.
7. Заборна М. С. Складнопідрядні порівняльні речення в сучасній українській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. филол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / М. С. Заборна; Харківський держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Харків: Харківський держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, 1997. – 18 с.
8. Кучеренко І. К. Порівняльні конструкції мови в світлі граматики / І. К. Кучеренко. – К.: Молодь, 1959. – 108 с.
9. Мараховська В. Г. Типи складнопідрядних речень з підрядними прикомпаративними: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. филол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / В. Г. Мараховська; Запорізький державний університет. – Запоріжжя, 1998. – 23 с.
10. Назарян А. Г. Устойчивые сравнения французского языка с примерами, переводом и эквивалентами в русском языке: справ. пособие / А. Г. Назарян. – М.: Изд-во Рос. ун-та дружбы народов, 1998. – 334 с.
11. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике / О. О. Потебня. – М.: УДН Академия, 1968. – Т. 3. – 541 с.
12. Прокопчук Л. В. Категорія порівняння та її вираження в структурі простого речення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. филол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л. В. Прокопчук; НАН України; Ін-т укр. мови. – К., 2000. – 18 с.
13. Рошко С. М. Формально-граматична та функціонально-семантична структура порівняльних синтаксем і підрядних речень у сучасній українській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. филол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / С. М. Рошко; Ужгород. нац. ун-т. – Ужгород, 2001. – 21 с.
14. Шаповалова Н. П. Функціонально-семантичний статус порівняльних конструкцій у сучасній українській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. филол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. П. Шаповалова; Дніпропетр. держ. ун-т. – Дніпропетровськ, 1998. – 16 с.
15. Шитик Л. В. Синхронна перехідність синтаксичних одиниць в українській літературній мові: монографія / Л. В. Шитик. – Черкаси: видавець Чабаненко Ю. А., 2014. – 474 с.

REFERENCES

1. Vykhristyuk, M. I. Complexed proposals with the connecting element «як» in the modern Ukrainian literary language (additional, substantive, mutually acceptable sentences): Synopsis of the dissertation for a candidate degree in philology: 10.02.01 «Ukrainian language». Lviv, 1963, 20 p.
2. Goloyh, L. V. Comparison as a structural-stylistic component of the artistic text (based on the material of contemporary Ukrainian historical prose): Synopsis of the dissertation for a candidate degree in philology: 10.02.01 «Ukrainian language». Kyiv, 1996, 225 p.
3. Gorodenska, K. G. Grammar Dictionary of the Ukrainian Language: Connections. Kherson: KDU Publishing House, 2007, 340 p.
4. Gorodenska, K. G. Connections of the Ukrainian Literary Language: monograph. Kyiv, 2010, 208 p.
5. Dovzhenko, G. Ya. Incomplete subordinate sentences and minor members of the sentence, expressed by comparative constructions // Ukrainian language and literature at school. 1973. N 6. P. 31–35.
6. Dovzhenko, G. Ya. Comparison in a Simple sentences of Modern Ukrainian Language // Syntactic Structure of the Ukrainian Language. Kyiv, 1968. P. 52–68.
7. Zaoborna, M. S. Sophisticated comparative sentences in modern Ukrainian language: author's abstract: Synopsis of the dissertation for a candidate degree in philology: 10. 02.01 «Ukrainian language». Kharkiv, 1997, 18 p.
8. Kucherenko, I. K. Comparative structures of language in the light of grammar. Kyiv: Youth. 1959. 108 p.
9. Marahovska, V. G. Types of complex sentences with subcomparative subordinates: author's abstract. Synopsis of the dissertation for a candidate degree in philology: 10.02.01 «Ukrainian language». Zaporizhzhya, 1998, 23 p.

10. Nazaryan, A. G. Stable comparisons of the French language with examples, translations and equivalents in Russian. Moscow, 1998, 334 p.
11. Potebnya, A. A. From notes on Russian grammar. Moscow, 1968. T. 3, 541 p.
12. Prokopchuk, L. V. Category of comparison and its expression in the structure of a simple sentence: Synopsis of the dissertation for a candidate degree in philology : 10. 02.01 «Ukrainian language». Kyiv, 2000, 18 p.
13. Shapovalova, N. P. Functional-semantic status of comparative constructions in modern Ukrainian language: Synopsis of the dissertation for a candidate degree in philology : 10.02.01 «Ukrainian language». Dnipropetrovsk, 1998, 16 p.
14. Shytyk, L. V. Synchronous Transition of Syntactic Units in the Ukrainian Literary Language: monograph. Cherkasy, 2014, 474 p.

Functional-stylistic emphasis in the comparative constructions in the works by Nadiika Gerbish

O. M. Donik

Abstract. The article is devoted to the study of the functional-stylistic emphasis in the comparative constructions in the works by Nadiika Gerbish. The nature of comparison as a statement is substantiated in the context of linguistic stylistics in which the representation of the depicted subject is specified by comparing it to another subject that contains the necessary features in a more concentrated expression. The range of represented comparative concepts is outlined; the estimated and characterological significance of the comparative units is demonstrated. The emphasis is placed on the fact that comparative constructions as one of the means of expressing author's modality allow to recreate the emotional and mental state of the character under certain circumstances, to describe the nature, premises, groceries, etc. The identified comparative idiomatic structures prove the writer's diversified language and skills in reflecting Ukrainian cultural flair.

Keywords: *comparison, comparative construction, function-stylistic emphasis, comparative connectors, Nadiika Gerbish.*

Функционально-стилистическая нагрузка сравнительных конструкций в произведениях Нади Гербиш

O. M. Donik

Аннотация. Статья посвящена исследованию функционально-стилистической нагрузки сравнительных конструкций в произведениях Нади Гербиш. В контексте лингвостилистики обосновано понимание сравнения как высказывания, в котором представление об изображаемом предмете конкретизировано через сопоставление его с другим предметом, содержащим в себе необходимые признаки в более концентрированном проявлении. Определен диапазон представленных сопоставимых понятий, продемонстрировано оценочное и характерологическое значение сравнительных единиц. Акцент сделан на то, что сравнительные конструкции как одно из средств выражения авторской модальности позволяют воссоздать эмоциональное и психическое состояние героя при определенных обстоятельствах, описать природу, помещения, бакалейные изделия и др. Отмечены сравнительные конструкции-фразеологизмы, которые свидетельствуют о богатстве языка писательницы и ее мастерстве в отображении украинского колорита.

Ключевые слова: *сравнение, сравнительная конструкция, функционально-стилистическая нагрузка, сравнительные союзы, Нади Гербиш.*